

свої антирадянські погляди та на чолі групи католиків виступив з ініціативою підтримки й співпраці з урядом. У своєму меморіалі Б. Пясецький писав, що бажає взяти участь у здійсненні "революційних перетворень життя польського суспільства". Його зустріч з В. Гомулкою відбулася в липні 1945 р., під час якої дійшли порозуміння. Уряд дав згоду на видання тижневика "Сьогодні та завтра" ("Dziś i Jutro"), перший номер якого вийшов вже 25 листопада 1945 р. Навколо нього об'єдналася група католицьких публіцистів, які декларували бажання співпраці з урядом і союз з СРСР [4, s. 81].

Католицька церква не бажала миритися з тією роллю, що відводила їй держава. Костел прагнув здійснювати значно більші функції, ніж задоволення релігійних потреб віруючих. Він хотів активно впливати на суспільно-політичне й культурне життя.

На початку 1946 р. у великопостному листі єпископату до віруючих підкреслювалося, що Польща повинна бути сучасною, справедливою, збагаченою здобутками знань та техніки, культурною та добре організованою. "Але Польща не може бути безбожною, – йшлося далі в листі. – Польща не може зректися своєї належності до християнського світу. Польща не може зрадити християнського духу своїх дій. Польща не може бути комуністичною. Польща мусить бути католицькою" [15]. Цей перший офіційний виступ єпископату свідчив, що костельна ієрархія не мала намірів відмовлятися від своїх політичних устремлень, зокрема, у таких питаннях як характер влади та напрямок розвитку країни.

А. Антонюк, канд. ист. наук, доц.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ПОЛИТИКА КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ВЛАСТИ ПО ОТНОШЕНИЮ К КАТОЛИЧЕСКОЙ ЦЕРКВИ В ПОЛЬШЕ (1944–1947)

В статье рассматриваются основные государственные мероприятия и исследуются действия коммунистов по отношению к католической церкви в Польше в 1944–1947 годах.

Ключевые слова: католическая церковь, коммунистическая власть, государство, секуляризация, религия, политика, духовенство, епископат, Люблинский католический университет.

O. Antonyuk, Ph.D in History, Associate Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE POLICY OF THE COMMUNIST POWER RELATING CATHOLIC CHURCH IN POLAND (1944–1947)

The article is devoted to the main government measures and investigates the actions of the communists relating Catholic Church in Poland (1944–1947).

Key words: catholic church, communist power, state, secularization, religion, policy, clergy, episcopate, Catholic University of Lublin.

УДК 94(477.82): 342. 5 "1919/1921"

О. Волонтир, асп.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ПОЛЬСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ НА ВОЛИНІ (1919-1921)

У статті досліджується питання створення постійних та тимчасових органів польської державної адміністрації на Волинських землях у міжвоєнний період. Проаналізовано їх процес формування та значення у системі розпорядчих функцій управління відродженої польської держави – II Речі Посполитої.

Ключові слова: адміністрація, державний апарат, управління, польська влада, Волинські землі.

3 травня 1919 р. Західна Волинь відійшла до складу Другої Речі Посполитої. Першочергове завдання керівників польської держави було зосереджене на питанні створення нових органів державної влади та формування апарату адміністрації. Поляки розуміли, що належна організація та функціонування цих організацій слугуватиме запорукою успіху в здійсненні політики правлячої верхівки, а також дасть змогу реалізувати

Отже, у період з др. пол. 1944 р. до поч. 1947 р. спостерігалось постійне напруження у відносинах влади із католицькою церквою, яке поступово зростало. Влада не могла змиритися з надзвичайно високим авторитетом і впливом католицької церкви в суспільстві. Будучи не в змозі зупинити діяльність костелу, вона всіляко намагалася обмежити сферу цього впливу, хоча й формально демонструвала прихильне ставлення до церкви.

Список використаних джерел

1. Adamczuk L. Kościół katolicki w Polsce 1918-1990. – Warszawa, 1992.
2. Archiwum ruchu robotniczego. – T. VII. – Warszawa, 1982.
3. Chyliński J. Jaki był Bolesław Bierut. Wspomnienia syna. – Warszawa, 1999.
4. Czubiński A. Dzieje najnowsze Polski. – Warszawa, 1992.
5. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej z 1944 r. – Nr 8. – Poz. 98.
6. "Głos Ludu". – Nr 223. – 26 sierpnia 1945 r.
7. Kersten K. Narodziny systemu władzy 1943-1948. – Poznań, 1990.
8. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 r. // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej z 1921 r. – Nr 44. – Poz. 267. – Wyd. 3-e. – Kraków, 1948.
9. "Państwo i Prawo". – 1947. – Nr 12.
10. Polska Ludowa a Kościół katolicki. Fakty i dokumenty. – Warszawa, 1950.
11. Polska Partia Robotnicza. Dokumenty programowe 1942-1948. – Warszawa, 1984.
12. Raina R. Kościół w PRL. Dokumenty. – T. I. – Poznań, 1994.
13. Syzdek E., Syzdek B. Cena władzy zależnej. – Warszawa, 2001.
14. "Trybuna Wolności". – Nr 5. – 1 marca 1946 r.
15. "Tygodnik Warszawski". – Nr 12. – 24 marca 1946 r.
16. Wielka historia Polski. – T. 10. – Kraków, 2001.
17. Żencykowski T. Polska Lubelska. – Warszawa, 1990.

Надійшла до редколегії 28.05.13

плани щодо швидкої інкорпорації регіону до складу відродженої держави – Речі Посполитої.

Досліджувану проблему у своїх працях розглядали науковці у сучасний період, зокрема, Л. Присташ [18], В. Смолей [19], В. Крамар [16]. Основою для висвітлення питання формування органів польської державної адміністрації на волинських землях, послуговували документи Державного архіву Волинської області (ДАВО), а саме фонди: "Цивільне управління земель Волинських і фронту По-

дільського" (ф. 58) та "Магістрат города Луцка" (ф. 158). Також важливий інформативний матеріал цього періоду містять законодавчі акти Польської республіки, вміщені у "Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej" – періодичне видання, що виходило впродовж міжвоєнних років.

Питання створення на Волині органів польської державної адміністрації – тема, яка не втратила своєї актуальності й сьогодні, оскільки ще потребує ґрунтовного дослідження в рамках вивчення історії Волині міжвоєнного періоду задля комплексного висвітлення процесу становлення адміністративних установ Західної Волині.

Метою статті є характеристика процесів створення та діяльності польських органів державної адміністрації на території Західної Волині, за умов функціонування Другої Речі Посполитої.

У міжвоєнний період органи державного управління Другої Речі Посполитої, в залежності від виконання своїх повноважень розподілялися на центральні та територіальні. До центральних органів адміністрації відносилися президент, Рада Міністрів, міністерства та інші центральні відомства. В свою чергу територіальні адміністративні органи поділялися на адміністрацію уряду та муніципальну (самоврядування).

Управління територіальними органами здійснювалося за допомогою загальної адміністрації та спеціальної (або фахової). Загальна адміністрація виконувала завдання, які в переважній більшості належали до компетенції органів Міністерства внутрішніх справ та деяких інших міністерств, через що її часто називали об'єднаною. Натомість спеціальна (фахова або необ'єднана) – вирішувала питання, які належали до компетенції інших міністерств.

Загальна адміністрація мала двоступеневу структуру. Органами першої інстанції виступали народні комісари (згодом – урядові), повітові старости та міські старости [10, 258]. Органами другої інстанції були воеводи, які управляли воеводськими управліннями та здійснювали керівництво на місцях [10, 258]. Варто зауважити, що діяльність органів загальної адміністрації поширювалася лише на повіти, воеводства та великі міста. У міських та сільських гмінах функції загальної адміністрації виконували органи територіального самоврядування.

Органи урядової адміністрації та органи місцевого самоврядування складали апарат державного управління на місцях, а також встановлювали засади політики на "східних кресах" та принципи її реалізації. За своєю структурою державний апарат був поділений на окремі відомства, якими керували міністри.

Варто зазначити, що у здійсненні державної політики значну роль відігравало відомство внутрішніх справ, що функціонувало під безпосереднім керівництвом Міністерства внутрішніх справ. Одне з найголовніших завдань міністра полягало у заснуванні базової основи польської цивільної адміністрації на кресових землях.

Структура адміністративного управління на Волинських землях створювалася поетапно. Спочатку на захоплених територіях управління здійснювалося військовим командуванням. Після повного здобуття краю поляками, там засновується перше адміністративне утворення – Цивільна Управа Східних Земель на чолі з Генеральним Цивільним комісаром [6, арк. 9]. Згідно з розпорядженням Ю. Пілсудського від 19 лютого 1919 р. зазначену управу очолює відомий польський історик, родом з Галичини, Людвик Коланковський. Після нього, з 22 квітня 1919 р., на цій посаді перебуває Єжи Осмоловський. Свої обов'язки він виконував до моменту ліквідації Цивільної управи. Відповідно документу, у своїй діяльності Генеральний Цивільний комісар підпорядковувався Головнокомандуючому польських військ.

7 червня 1919 року згідно з розпорядженням Головного комісара східних земель Є. Осмоловського, на територіях зайнятих польськими військами було утворено два округи Віленський і Брестський та Управління повітів Волині [9, 35]. Останнє адміністративне утворення функціонувало у складі спеціальної адміністративної структури – Цивільного управління східними землями (ЦУСЗ) та об'єднувало в собі Ковельський, Володимирський та Луцький повіти. Тимчасовим місцем розташування резиденції Управління повітів Волині обрали м. Ковель.

З 9 вересня 1919 року зазначений адміністративний орган реорганізовується у Волинський адміністративний округ, якому підпорядковувалися повіти Дубнівський, Ковельський, Луцький, Володимирський, Рівненський, Острозький, Кременецький та Заславський [14, 131]. Резиденцією нового адміністративного утворення все ще залишалося м. Ковель.

На території округу діяв окружний уряд у складі комісара, заступника, урядовців та інспекторів відділу. Така структура польської адміністрації проіснувала до 1921 р. Очолював Волинський адміністративний округ комісар, наділений законодавчою та виконавчою владою, а також був найвищим представником цивільного управління в окрузі [14, 135]. У своїй діяльності він підпорядковувався Генеральному комісару східних земель. Комісар округу слідкував за громадською безпекою та фактично був начальником цієї служби. Також він щомісячно звітував про свою роботу перед керівництвом. З 10 жовтня 1919 р. посада комісара було ліквідована, а усіма найголовнішими справами керував начальник округу. Незважаючи на заміщення посад функції управління останнього не змінювалися.

Подальше приєднання території Волинської губернії планувалося проводити без надання розпоряджень керівництва, а відповідно по мірі просування польських військ на зайнятих територіях.

Під час польсько-радянської війни 1920 р. Волинь була зайнята Червоною Армією. Невдовзі після переможного польського контрнаступу восени цього ж року, значна частина кресових земель знову опинилася під владою поляків. На завойованій території відразу розпочався новий процес з формування структури влади польської адміністрації вже на інших засадах.

Наказом головного командування від 17 січня 1920 р. та розпорядження Ю. Пілсудського на базі Волинського адміністративного округу створюють Цивільне Управління земель Волині і Подільського фронту [12, 94]. Центром розташування адміністративного утворення обрали м. Луцьк. Управління землями здійснював головний комісар, який призначався керівником держави, за рекомендацією Генерального комісара східних земель. Територіально Цивільне Управління земель Волині і Подільського фронту поділялося на 2 округи Волинський та Подільський [12, 96]. У 1920 р. Головним комісаром на цих землях було призначено А. Мінкевіча, а начальником Волинського округу був С. Равіч-Смольський. З 1 червня 1920 р. його діяльність координувало Міністерство внутрішніх справ [11, 5].

Польсько-радянська війна внесла певні зміни в організацію та функціонування польських адміністративних органів. 21 квітня 1920 р. підписано українсько-польський договір, відомий в історіографії як договір Петлюри-Пілсудського. За його умовами українська сторона мала визнавати легітимність прав поляків на західноукраїнські землі, зокрема й Західну Волинь. Як наслідок, розпорядженням від 29 травня 1920 р. із Комісаріату земель Волині та Подільського фронту вилучалися Ковельський, Луцький, Володимирський, Дуб-

нівський та Рівненський повіти [16, 97]. Управління цих повітів передавалося під безпосереднє керівництво уряду Другої Речі Посполитої. 9 вересня 1920 р. Комісаріат земель Волині та Подільського фронту тимчасово припиняє свою роботу. На місці цього управлінського органу засновують Управління прифронтових й етапних територій на чолі з В. Рачкевичем [13, 1].

Новоутворена структура підпорядковувалася Міністерству внутрішніх справ, діяльність її була явищем вимушеним та тимчасовим. Наступного місяця, а саме в жовтні, робота Комісаріату земель Волині та Подільського фронту вже була відновлена. Остаточо його ліквідували в лютому 1921 р.

Постановою Ради Міністрів від 18 листопада 1920 р. на Східних землях створюють 3 адміністративні округи другої інстанції на правах воєводства: Волинський, Польський та Новоградський [13, 3].

Згодом після укладення Ризького договору, новою постановою центрального управління прийнято рішення про ліквідацію Тимчасового Управління прифронтових і етапних територій 27 листопада 1920 р. Його повноваження перейшли до окремих відомчих міністрів. Таким чином, це адміністративне утворення проіснувало трохи більше 2 місяців.

Урядом було встановлено спеціальний порядок підбору кадрів для здійснення функцій держави, під час якого поліцією перевірялась лояльність до правлячого політичного режиму кандидатів на посади державних службовців [18, 120]. Особи непольської національності (крім допоміжного технічного персоналу) вважались нелояльними і на державну службу не приймалися.

Окрім того, після травневого повороту 1926 року була проведена чистка державного апарату, в ході якої були звільнені всі представники національних меншин, що працювали в державних органах влади.

З 1921 р. на території Волині встановлюється новий адміністративний поділ, а вже 19 лютого 1921 р. створено Волинське воєводство. До складу цієї адміністративної одиниці спочатку входило 9 повітів: Володимир-Волинський, Горохівський, Дубнівський, Костопільський, Здолбунівський, Кременецький, Ковельський, Луцький, Любомильський, Сарненський та Рівненський [4, 28]. Згодом до воєводства було приєднано ще 2 повіти.

За Березневою Конституцією, Польща була поділена на 16 воєводств зі столицею у Варшаві, яка визначалася окремою адміністративною одиницею (з 1928 р. – це було міське воєводство). На території держави закріплювався триступневий поділ органів управління – воєводства, повіти і гміни, але використовувалися й такі адміністративно-територіальні одиниці як громада, прихід, округ, область, край.

В основі організації системи органів державної влади і місцевого самоврядування, лежали принципи децентралізації, єдиного підпорядкування органів державної адміністрації нижчого рівня органам вищого рівня, участі громадян у контролі за діяльністю посадових осіб, що визначалося за березневою конституцією (ст. 66). В основу політичного ладу держави автори намагалися покласти в основу документу принцип широкого самоврядування, але водночас законодавчо закріпити процеси підпорядкування органів самоврядування управлінському апаратові.

Воєвода як очільник урядової територіальної адміністрації мав дуже широкі повноваження: виключне право представляти в межах свого воєводства урядову владу, керував діяльністю адміністративних органів на території воєводства, координував будівництво військових об'єктів, здійснював нагляд за пресою та громадсько-політичним життям. Також він контролював органи дер-

жавної поліції, які призначалися президентом з подання міністра внутрішніх справ і зосереджували в своїх руках майже необмежену владу [5, 9]. В межах воєводства на воєводу покладалася функція міністерств: внутрішніх справ (держбезпеки), промисловості і торгівлі, шляхів сполучення, праці та суспільної опіки [5, 14].

Покладені на воєводу функції зазвичай виконували спеціальні органи – воєводські управління, які формували апарат адміністрації. У своїй діяльності вони підпорядковувалися МВС та погоджували з ним свої плани роботи. Структурно цей орган адміністративної діяльності складався з відділів та відділень. У своєму складі воєводське управління мало кілька підрозділів: воєводські департаменти, відділи, підвідділи, реферати. На чолі департаменту стояв голова. Керівників відділів призначав своїм розпорядженням воєвода на підставі подання голів департаментів. Волинське воєводське управління складалося з 13 департаментів. Така організаційна структура проіснувала до 1939 р.

У кожному воєводстві були відділи загальний, землеробства, промисловості, охорони здоров'я, адміністративний, "безпеки" тощо. Найважливішим у структурі керуючого територіального органу був загальний відділ, який контролював діяльність підлеглих установ, займався фінансово-господарськими справами та кадровими питаннями. У загальному відділі були відділення: організаційне, бюджетно-господарське та інспекторат повітів [4, 28]. Відділ "безпеки" складався з трьох відділень: політичної безпеки, національне та у справах громадського порядку.

У структурі воєводського управління існували дорадчі органи: воєводський відділ та комісії при воєводстві за допомогою яких воєвода здійснював свої функції. Воєводський відділ був створений відповідно до закону від 25 березня 1928 р. Його основне завдання полягало у нагляді за органами місцевого самоврядування [2, 2]. Міністерство внутрішніх справ мало право в будь який момент розпустити воєводський відділ і тоді його функції цілком переходили до воєводи.

Серед воєводських комісій найголовнішою була дисциплінарна, яка слідкувала за проступками чиновників та конфліктами між ними. Окрім того, комісія виносила рішення про переміщення чи звільнення чиновників, але всі вони підлягали затвердженню воєводою.

З вересня 1920 р. за розпорядженням польського уряду у кожному повіті було сформовано повітове староство, яке виступало органом адміністративної влади. На початку своєї діяльності воно підпорядковувалося управлінню прифронтових та етапних територій, а з 1921 р. – воєводському управлінню, яке очолював староста, призначений Міністром внутрішніх справ.

Початок діяльності повітової адміністрації на території Волині відносять до літа 1919 р., коли було створено Луцьке повітове староство. Серед форм співпраці воєводської та повітової адміністрації важливу роль відігравали з'їзди старост за участю воєводи, де обговорювалися та визначалися основні напрямки політики на території воєводства [7, 38].

На території кожного повіту діяв уряд, до складу якого входив староста, заступник, 5 урядовців та обслуговуючий персонал. Адміністрацію повіту очолював повітовий староста. Він безпосередньо підпорядковувався воєводі та міністрові внутрішніх справ. При кожному старостві була канцелярія. Його основні функції полягали в інспектуванні діяльності повітових органів влади. Права та функції старости були подібними до повноважень воєводи на території воєводства. Повітовий староста зосереджував у своїх руках всю повноту адміністративної влади, йому підпорядковувалася пові-

това поліція. Однак із компетенцій воєводи вилучалися військова, фінансова, шкільна, земельна та поштово-телеграфна сфери. Староста та підлеглий йому адміністративним апаратом слідували за порядком громадської безпеки (проведенням масових акцій, пресою, за діяльність громадсько-політичних організацій) [7, 40].

Свої функції староста виконував за допомогою спеціального органу – старостинського (повітового) управління, яке в структурному відношенні поділялося на підвідділи та сектори (реферати) [9, 36].

Спочатку існували відділи: адміністративний, самоуправлінський, статистичний, технічний, паспортний, податково-продовольчий та ветеринарний. Після виданого Циркуляру Волинського воєводи від 30 квітня 1930 р. в дію введено "Організаційний статут староств", відповідно до якого створювалися нові реферати: безпеки, загальний, карний, військовий, промислово-водний, охорони лісів, відбудови, громадського здоров'я [19, 151].

Староста принаймні тричі на рік скликав періодичні засідання повітового сеймику та надзвичайні, у разі потреби чи на вимогу повітового відділу і четвертої частини членів сеймику. На одному із своїх засідань сеймик обирав повітовий відділ, який складався із голови та двох – трьох членів [10, 260]. Кандидат на посаду голови повинен був мати не менше 30 р, середню освіту та володіти польською мовою. Члени повітового відділу обиралися на три роки. Новообрані голови та члени повітових відділів як і всі члени самоуправ різного рівня відповідно затверджувалися державними органами управління. В адміністративному плані повіт поділявся на райони, а райони на гміни [9, 35]. Районами керували начальники, призначені повітовим старостою. На чолі гмін стояв вїт [9, 36].

Висновок

Під час створення органів адміністративного управління, польська влада прагнула сформувати міцну основу держави. У здійсненні своїх функцій та реалізовуючи політику правлячої верхівки, територіальні органи на місцевому рівні повністю підпорядковувалися центру. В результаті сформувавши таку ветикаль влади, керівництво відродженої держави бажало відслідковувати всі соціально-економічні та суспільно-культурні процеси, які відбувалися на території східних кресів.

Адміністрація виступала важливим дієвим інструментом в рамках реалізації програми політики правлячої верхівки на захоплених землях. Зокрема, перебуваючи

у підпорядкуванні центру керівники на місцях стежили за втіленням у життя політичної програми польських урядовців, які прагнули швидкими темпами забезпечити умови приєднання території Волині до складу Другої Речі Посполитої.

Завершення процесу утвердження польської державної адміністрації відносять до 1921 р. Впродовж 1919-1921 рр. пріоритетом у напрямку діяльності польського керівництва дотримання загальних засад щодо збереження цілісності держави, домінування поляків у всіх сферах суспільного життя, а також пошук компромісів з українцями в питанні лояльного визнання ними територіальної цілісності польської держави.

Список використаних джерел

1. Державний архів Волинської області (далі ДАВО). – Ф.58 (Цивільне управління земель Волинських і фронту Подільського). – Оп.2. – Спр.35. – Арк.1.
2. ДАВО. – Ф.58. – Оп.2. – Спр.11. – Арк.1-5.
3. ДАВО. – Ф.158 (Магістрат города Луцка). – Оп.5. – Спр.27. – Арк.15, 23.
4. ДАВО. – Ф.158. – Оп.5. – Спр.27. – Арк. 28.
5. ДАВО. – Ф.158. – Оп.5. – Спр.38. – Арк. 9,14.
6. Dziennik Urzędowy Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich (dalej Dz.U.Z.CZW). – 1919. – №3. – Poz. 12. – S. 9-10.
7. Dz.U.Z.CZW. – 1919. – №5. – Poz. 41. – S. 37-40.
8. Dz.U.Z.CZW. – 1919. – №17. – Poz. 153. – S. 161.
9. Dz.U.Z.CZW. – 1919. – №5. – Poz. 39. – S. 35-36.
10. Dz.U.Z.CZW. – 1919. – №28. – Poz. 303. – S. 258-261.
11. Dziennik Urzędowy Zarządu Cywilnego i Frontu Podolskiego (dalej Dz.U.Z.CZW i F.P.). – 1920. – №1. – Poz. 1-2. – S. 1-6.
12. Dz.U.Z.CZW i F.P. – 1920. – №13. – Poz. 168. – S. 94.
13. Dziennik Urzędowy Zarządu Terenow Przyfronowych i Etapowych. – 1920. – №1. – Poz. 1. – S. 1.
14. Dziennik ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (dalej Dz. U.R.P.). – 1920. – № 117. – Poz. 768.
15. Dz. U.R.P. – 1928. – № 11. – Poz. 86.
16. Крамар Ю. В. Організація, структура та принципи функціонування польського адміністративного апарату на Волині у міжвоєнний період // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки: історичні науки. – Луцьк, 2010. – Вип. 22. – С. 95-100.
17. Паславська О.Я. Соціально-політичні та правові передумови становлення Польської Республіки (1918-1921 рр.) // Вісник Львівського університету. – Серія юридична. – Випуск 40. – Львів, 2004. – С. 149-156.
18. Присташ Л.Т. Місцеві органи урядової адміністрації на західно-українських землях (1921-1939 рр.). // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні. Матеріали наукової конференції (лютий 1997 року). – Львів, 1997. – С.120-121.
19. Смолей В. Польське цивільне і військове осадництво у Західній Україні: історико-правовий аспект (1919-1939). – Тернопіль, 2003. – 111 с.
20. Шелухін С. Варшавський договір між поляками й С. Петлюрою 21 квітня 1920 року. – Прага, 1926. – 40 с.

Надійшла до редколегії 28.05.13

Е. Волонтьєр, асп.,
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ФОРМИРОВАНИЕ ОРГАНОВ ПОЛЬСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОЙ АДМИНИСТРАЦИИ НА ВОЛЫНИ (1919-1921)

В статье исследуется вопрос создания постоянных и временных органов польской государственной администрации на Волыньских землях в межвоенный период. Проанализирован их процесс формирования и значение в системе предписываемых функций управления возрожденного польского государства – II Речи Посполитой.

Ключевые слова: администрация, государственный аппарат, управление, польская власть, Волыньские земли.

O. Volontyr, Graduate Stud.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE FORMATION OF THE POLISH STATE ADMINISTRATION IN VOLYN (1919-1921)

The article explores the question about creation of permanent and temporary bodies of the Polish state administration in Volyn lands in the interwar period. Analyzed the process of their formation and significance in the system of administrative management functions of the restored Polish state – of the II Rich Pospolyta.

Keywords: administration, state machine, government, Polish power, Volyn lands

УДК 94 (477) : 355 "1648/1649"

І. Гаврилюк, асп.

Національний університет "Києво-Могилянська академія", Київ

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИВАТНИХ МАГНАТСЬКИХ АРМІЙ ПРОТЯГОМ ПЕРШИХ РОКІВ ХМЕЛЬНИЧЧИНИ (1648-1649 РР.)

У статті досліджено специфіку магнатських приватних військ у Речі Посполитій на сер. XVII ст., проаналізовано чисельність, активність та успішність функціонування приватних армій Владислава Домініка Заславського та Яреми Вишневецького протягом 1648-1649 рр. та визначено перші роки повстання Б.Хмельницького як переломний момент в історії існування у Речі Посполитій магнатських військових формувань.

Ключові слова: Річ Посполита, приватні магнатські армії, Хмельниччина.

Козацька революція сер. XVII ст. розкопала більш-менш монолітну структуру руської еліти в Речі Посполитій на два непримиренні табори. У той час як козацька верхівка та певна частина дрібної шляхти стали на бік (і очолили) повстання (Б.Хмельницький, С. Морозенко, Д.Нечай, Ф.Джалалій, М.Кричеський, А. Хмелецький, І.Богун, І.Чарнота, М.Кривоніс та інші), магнати (І.Вишневецький, В.Д.Заславський, Я.Тишкевич, А. Кисіль, А.Четвертинський, С.К.Корецький, А.Сангушко тощо) залишились вірними Короні і всіма силами – здебільшого за допомоги власних військових формувань – намагалися зберегти існуючий дотоді лад. Відтак ця стаття присвячена участі приватних військ найвизначніших руських магнатів Речі Посполитої сер. XVII ст. – Владислава Домініка Заславського та Яреми Вишневецького – у подіях перших років Хмельниччини.

Головний об'єкт нашого дослідження – приватні магнатські війська – це збройні відділи, які різними засобами утримувалися у володіннях можновладців та використовувалися останніми для своїх цілей. Після розпаду середньовічної моделі організації армії в Європі та переходу до практики формування державних армій, надвірні війська залишалися одними з небагатьох стабільно існуючих збройних формацій в даному регіоні. Протягом XV ст. надвірні війська поступово перетворилися в особисті гвардії того чи іншого можновладця. В Короні Польській та Великому князівстві Литовському з поч. XVI ст. починають формуватися надвірні війська певних магнатських родів, які незабаром перетворилися в окремі "приватні армії". Протягом XVII – XVIII ст. магнатські надвірні хоругви відігравали помітну роль в житті цілої Речі Посполитої. Неодноразові спроби їх обмеження не приносили ніякого успіху через специфіку державного устрою та соціальної структури Речі Посполитої. Як влучно висловився ще у 50-х рр. XX ст. чи не єдиний дослідник приватних відділів польсько-литовської держави Кшиштоф Дембський: "Хто би був таким зацікавленим та спритним, щоби по всій Польщі та Литві порахував у всіх панів надвірного війська, певно було б його більше аніж компутового. Ледве можна знайти сенатора чи міністра, який би не мав надвірних жовнірів" [5, с. 53].

Перша половина XVII ст. на південно-східних просторах Речі Посполитої була позначена постійними військовими конфліктами. Магнати ділили латифундії та фільварки; регулярно, особливо після 1620-х рр., відбували козацькі повстання; тривали майже щорічні грабницькі наїзди кримських татар; на українських землях квартирувалися коронні кварцяні війська, які, з огляду на постійну діру в державному бюджеті, змушені були живитися грабежами, конфіскаціями тощо. Все це змушувало місцеве населення завжди мати "шаблю напоготові". Отож не дивно, що "українні" магнати, як правило, не мали проблем із формуванням власних військ, а, головне, з їх використанням. Окрім захисту від татарських набігів і козацьких повстань, приватні армії неодноразово використовувалися магнатами для укріплення своїх позицій при королівському дворі або ж, навпаки,

для рокошів, конфедерацій, публічних демонстрацій сили тощо. На середину ж XVII ст. співвідношення магнатських військ до кварцяних хоругв було у повній мірі відповідним до масштабів володінь магнатів і короля. Якщо кварцяне військо рідко коли перевищувало 4.000 жовнірів, то приватні загони "українських" магнатів за підрахунками польського історика Єжи Теодорчика, загалом нараховували приблизно 30.000 чоловік [14, с. 47].

При цьому слід розрізняти дві речі: кількість жовнірів, утримуваних магнатами постійно, і кількість солдат, що набиралися на час війни та інколи переводилися на державне утримання. Навіть найбагатші не могли дозволити собі утримувати постійно по кілька тисяч воєнів. Польські історики Владислав Чаплінський та Йозеф Длугош доводять, що один із найбагатших достойників тієї держави, Владислав Домінік Заславський, у мирний час мав на службі близько 100 чоловік піхоти, 50 драгунів й 30 татар [3, с. 14]. Очевидно, що тут не враховані гарнізони численних міст і замків, що ними володів князь. Так, наприклад, згідно інвентарю міста Нового Заслава і належних до нього сіл, складеного в квітні 1637 р., гарнізон міста складався зі 132 гайдуків, котрі "на усляку послугу військову князю ЙМ мусять ставати" [6]. Проте у разі крайньої потреби найбагатші магнати, як от Заславські, Вишневецькі, Потоцькі, Конєцпольські, Любомирські та інші могли змобілізувати у своїх латифундіях по декілька тисяч жовнірів. Однак, як вже зазначалося, жоден із них не був у змозі утримувати такі чисельні війська тривалий час (мається на увазі – довше однієї військової кампанії, яка тривала в середньому до трьох місяців).

Одну частину приватних військ складали кіннотні хоругви, що формувалися з місцевої шляхти: слуг і клієнтів магната, іншу – піхота й драгуни, які набиралися з панських селян. Постійні татарські напади призводили до того, що останні мусили бути озброєні, відтак частина з них, за умови звільнення від панщини, була зобов'язана служити в магнатських військах. Окремою складовою були надвірні гвардії – у найбагатших можновладців вони складалися здебільшого з іноземців (частото німецького походження), і їх утримання було завданням не з дешевих. Так, згідно реєстру надвірної гвардії князя Владислава Домініка Заславського від вересня 1654 р., у ній значилася 51 особа. Приблизно ¼ особового складу, згідно імен та прізвищ, були вихідцями з німецьких земель. Річне утримання гвардії обходилося князеві майже у 10 тис. злотих [13].

Необхідно також вказати, чому приватні війська саме князів Владислава Домініка Заславського та Яреми Вишневецького були взяті нами для розгляду. Обмежимося лише найважливішими причинами. 1. *Чисельність та активність.* З огляду на своє або багатство (Владислав Домінік Заславський), або вроджену жовнірську вдачу (Ярема Вишневецький), ці магнати навіть у мирний час утримували декілька сотень солдатів – натомість протягом 1648р. чисельність їх приватних армій досягала 5.000 – 6.000 осіб. Відповідно, така ве-